

M ú l t b a n é z ő

Az első hazai ásványvíz rendeletek (1762—1812)

Borszéki Béla

„Az ásványvíz-ügy rendezéséhez legelőször Mária Terézia királynő látott hozzá a nagyhírű és széles látókörrel bíró Van Swieten tanácsos hatására.

Van Swieten hívta fel a királynő figyelmét az ásványvizekre. A királynő 1762. december 29-én legfelsőbb kéziratot adott ki, amelyben országa összes ásványvizeinek saját tárcájának a költségére való megvizsgálását rendelte el és egyúttal gondoskodni óhajtott azok mielőbbi árusításáról. Két héttel később már parancs ment a törvényhatóságokhoz, mely pontosan körülírta, hogy hogyan vizsgálják meg az ország ásványvizeit, először is használhatóságukra nézve, aztán aziránt, vajon alkalmasak és érdemesek-e a külföldre való szétküldésre. A magyar fizikusoknak, hatósági orvosoknak is kötelességük lett, hogy megyéik területén az összes melegforrásokat és ásványvizeket megvizsgálják és feljegyezzék, hogy hol és milyen ásványi részeket tartalmazó vizek fordulnak elő.

1768. szeptember 22-én Mária Terézia királynő újabb sürgető parancsot adott ki a melegforrások és savanyúvizek megvizsgálása tárgyában, ami azt bizonyítja, hogy a bürokrácia az első rendelkezést nem vette elég komolyan. (Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae 597 *Informationes super aquis mineralibus adurgentur* Concl. Cons.) (1a-b. ábra)

Fordulatot jelent a budai fürdők történetében is az a körülmény, hogy 1772-ben Mária Terézia királynő parancsára Cranz Henrik megvizsgálta az osztrák monarchia egészségügyi szempontból figyelembe jövő forrásvizeit és megállapította azok ásványalkotó elemeit. Természetesen ezt a vizsgálatát kiterjesztette Magyarországra ásványvizeire is.

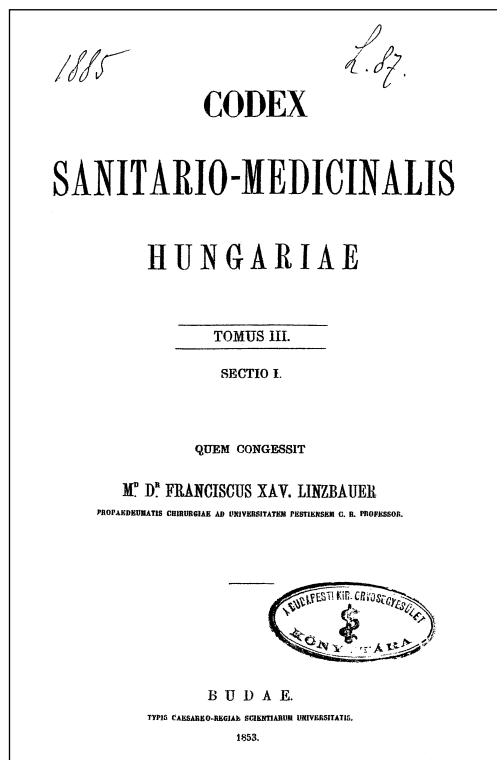
Mária Terézia királynő alkotmányos úton próbálta a magyarországi ásványvizekkel kapcsolatos óhajtatásait megvalósítani, azonban sok sikert nem tudott elérni. Fia II. József császár (1780–1790) autokratikus eszközökkel már többet ért el. Az ásványvizek importját vámmal nehezítette meg,

míg az exportot nem csak vámmentessé tette, hanem minden ezer palack külföldre szállított ásványvíz után három darab aranyjutalmat is adott. (Lexikon der K. K. Medizinalgeseze Prag 1790. *Gesundheitswässer*) (2a-b. ábra)

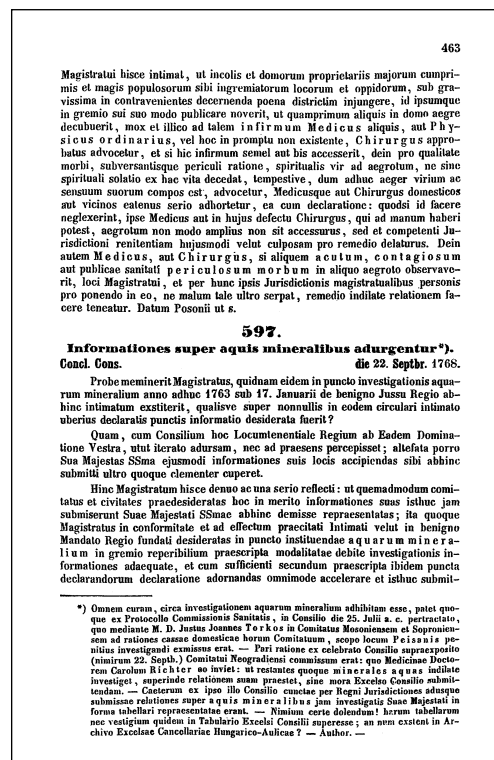
II. József után I. Ferenc folytatta Mária Terézia és II. József jóindulatú intézkedéseit és 1794. május 16-án kelt helytartósági rendeletében 12 pontban foglalta össze azokat a kérdéseket, amelyekre a megyei orvosoknak az ásványvizek megvizsgálása ügyében válaszolniuk kellett. (Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae 1363. *Instructio pro Physicis, aquas minerales investigantibus... Concl. Cons. No 10837.*) (3. ábra)

1805. május 14-én Kitaibel Pál professzor terve és előkészítése alapján újabb rendeletet adtak ki a hatósági orvosokhoz (fizikusokhoz), hogy azok pontos évi kimutatást állítsanak össze a hivatalos területeiken található összes ásványvizekről.


Azonban ennek a rendeletnek sem volt sok fogantatja és így 1812. január 21-én helytartósági rendelet helyett királyi kérdés jött le a helyi hatóságokhoz, amelynek a lényege az, hogy milyen eszközök és módok segítségével kellene a magyar ásványvizeket és forrásokat az eddiginél nagyobb hirre juttatni, hogy ez a Magyar Királyságban oly bőven található természete-



1a. ábra



1b. ábra



Leciton
 der
K.K. MEDIZINALGESEZE
 bearbeitet
 von
Johann Dionis Iohn
 mit einer Vorrede
 von
E. G. Baldinger
*18. Wöchentlich, Durchlaucht. Ho. väyverend. k. u. m.
 Landgrafen zu. K. k. Hof. Rath. M. H. H. des K. k.
 hohen. Rath. v. d. k. k. Lib. v. d. k. k. v. d. k. k.
 Facultät zu Marburg Prof. p. p. primar. d.*

Erster Theil.
 Prag
 bei Johann Gottfried Balne 1790.

2a. ábra

Gesundheitswässer. 507

Gesundheitswässer. Jeder Käufer der von einem Sauerbrunnenhändler Gesundheits- und Mineralwässer von was immer für einer Gattung solche sein mögen, verkauft, solche zu Schwach oder gar verdorben zu sein findet, ist befugt, diese dem Verkäufer wieder zurückzugeben. Dagegen ist dieser verbunden, ihm dafür einen ächten und guten Krug oder Flasche unentgeltlich unter Strafe abzureichen. **W. Dr. Landesregierungsanordnung.** Wien vom 6. August 1784.

Gesundheitswässer. Die den Apothekern verliehene Befugnis zum Alleinverkauf der Gesundheitswässer soll mit Ende des Aprils 1783 aufhören, und nicht mehr ertheilet, zu gleich auch ein Zoll zu 12 fr. von jeder Flasche entrichtet werden *). Hingegen sind die aus Ungarn und Tirol kommenden Gesundheitswässer, wenn sie beim Eintritt in ein andres Erbland mit glaubwürdigen Zollamtszeugnissen ihres wirklichen ungarischen und tirolischen Ursprunges bedekt sind, ohne die mindeste Abgabe frei zu lassen, und über dies eine Prämie von 3 Dukaten auf 1000 oder Krüge derjenigen inländischen Gesundheitswässer.

*) Der Zoll für Gesundheitswässer ist für 1 Flasche Einfuhr 12 fr. Ausfuhr zollfrei, dergleichen ungarische und tirolische Einfuhr und Ausfuhr zollfrei. Durchfuhr 1 Soutner 40 fr. Allgemeine Zollordnung vom 2. Jänner 1788.

2b. ábra

1363.
Instructio pro Physicis, aquas minerales Investigantibus.
 Concl. Cons. N^o 10837. die 18. Maji 1794.

Isthic adiacens Instructio Praefati Dominationi Vestrae eo cum mandato hinc communicatur: ut gremialium sum Physicum et Chirurgum in-
 viet, quo juxta puncta ibidem exposita observationes circa aquas minerales,
 in quantum in gremio hocce praexistenter, insitunt, etatenusque specificam et
 circumstantialem Relationem via Praefati Dominationis Vestrae horsum sub-
 mittant. Datum Budae ut s.

Observationes
 per Physicos Coniunctum circa aquas minerales instituenda.

- 1-mo. Notetur situs aquae, ratione Geographiae tam politicae quam naturalis, solumque ambientis elevatio et infolens.
- 2-do. Origo: quae? qualis? quanta? scilicet an e venis, et e quot scaturiat? an sine manifestis venis colligatur aqua? an tranquille, vel cum ebullitione prorumpat? quae aquae quantitas circiter intra datum tempus colligi possit?
- 3-lio. Defluxus: an lente vel celeriter defluit? an stagnet?
- 4-to. Claritas: an limpida sit? an turbida? an in superficie pallescat?
- 5-to. Color: in hujus dijudicationem diversi diametri vasa e vitro albo adhibeantur, eadomque adnotetur; in majore enim diametro discernitur color, qui in minore non adparet.
- 6-to. Bullulae: an hae per se, an solum inter quassandum prorumpant? an copiosae, an paucae?
- 8-mo. Odor: an aqua subtilior suffocantemque halitum spirat? an foetorem hepaticum, an putridum perspat? Exploretur vero hic non tantum in recessu, verum etiam in decocione passa et concentrata aqua, noteturque: an sub decocione evanescat? an vero per eam et concentrationem intendatur? an foetori decociae brassicae vel maceratae cannabis similis evadat?
- 9-vo. Sapor: an aescens leviorque stillicans? an amercians? an leviter austerus vel adstringenti dulcis? an saluus? lividus? aeruginosus? abramentosus? Quia vero frigus sporem obtundit, idem etiam in aqua, postquam temperiem calidae atmosphaerae assumpserrat, explorandus est.
- 9-mo. Temperatura, diverso tempore anni et diei per thermometrum exploranda, notato simul, si ad manus est, barometri statu. Observetur item, an hyme geliat? an et quomodo per refrigerationem, quoad reliquas qualitates mutetur? an per eam quidquam ex aqua separetur?
- 10-mo. Gravitatis specifica. Hae sequenti ratione commode exploratur: frustum vitri non cavi aliquot lotones appendens suspenditur ope pili equini ex alterutra patina bilancis, et ponderibus alteri bilancis patinae ad aequilibrium impositis in vas aqua destillata repletum immittitur, ponderibusque in eandem patinam e qua vitrum pendet, immisiss aequilibrium restituitur, se pondera ad hoc obtinendum requisita notantur. Idem experimentum repetitur frustum vitri siccatum in vas aqua exploranda repletum immittendo. Simul autem notetur thermometri et barometri status, qui durante experimento obtinerent. Differentia ponderis, quod vitrum in aqua destillata, et exploranda amiserit, indicat specificam gravitatem. Cum autem accuratae bilancis raro in promptu sint, et specifica gravitas major aquae non plus indicet, quam plus hanc heterogeneorum principiorum continere; exploratione hac supersedere potest, qui debite instructus non est.
- 11-mo. Tandem effectus, quos aqua haeconus exserere observata est, diligenter consignentur. Notetur itaque, an aqua sedimentum et quale ponat? an sulphur inde in corpora vicina deponatur? an obvia corpora incrustet? an anima-

3. ábra

ti kincs nagyobb értékre emeltessék és a szenvedő emberiségnek pedig nagyobb és szélesebb körű használatára legyen. Kitabel Pál orvosprofesszor kapta azt a megbízatást, hogy erre a kérdésre vonatkozólag tervezetet készítsen.

Ugyancsak 1812. november 6-án egy udvari kancellári határozat azt állapította meg, hogy az 1794-ki rendelet 12 pontjára vonatkozólag bizony nagyon kevés válasz érkezett be. Intézkedett a kancellária aziránt, hogy a jelentéseket most már sürgősen küldjék be abból a célból, hogy Kitabel tanár megírhatta Magyarország hidrográfiját. Ugyancsak ez a rendelet előírta, hogy a belföldi gyógyvizeknek az ára méltányos legyen és ne legyen drágább, mint a külföldi vizeké. Előírta azt is, hogy a palackok töltése és dugaszolása pontosabban történjék és hogy az ország egyes helyein az ásványvizek számára raktárak épüljenek. A kancelláriai határozat záradéka szerint mindezeknek az intézkedéseknek a célja az, hogy teljesen megszüntessék mindazoknak a külföldi vizeknek a behozatalát, amelyeket a hazai gyógyvizek pótolni tudnak.”

A szöveg idézet Liber Endre: Budapest–Füredváros kialakulása különös tekintettel a székesfőváros községi fürdőpolitikájára című munkából (Statistikai Közlemények kiadványa)

Szerző: Dr. Borszéki Béla
 a Magyar Ásványvíz Szövetség és Terméktanács és Technikai Bizottságának elnöke